
Utopismus T. Campanelly

(Ke 400. výročí narození)

Dr. JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ, CSc.,

filosofická fakulta University Palackého, Olomouc

Obraz ideální společnosti, sprádání představ o lepší budoucnosti provází lidstvo v celém jeho vývoji. Utopický socialismus, který sám je produktem až raně kapitalistické společnosti, navazuje na své starověké, středověké i renesanční předchůdce. Abychom plně pochopili význam a historické místo utopistických učení, musíme kromě znalosti tehdejších společenských poměrů věnovat pozornost také ideologickým souvislostem a literárním tradicím, na něž navazovaly. Rovněž je důležité zkoumat filosofické základy utopistických učení.¹⁾

Milan Šimečka se pokusil objasnit sociální utopie vědecky racionální formulací i metaforou: »Sociálne utópie sú produktom tej etapy ľudských dejín, ktorá nepozná ešte všeobecné zákonitosti vývoja spoločnosti, pôsobenie výrobných síl a výrobných vzťahov, nevyhnutnosť striedania sociálno-ekonomických formácií atď. V tejto etape vývoja sú sociálne utópie prirodzeným prejavom túžby človeka po spravodlivom usporiadaní spoločnosti. Sú obdivuhodným tušením a predvídaním budúcnosti a výrazom bezmocnosti v tlaku dejinných zákonitostí. Sú to krásne, ale neplodné kvety na rozrytej pôde zápasov o spoločenský pokrok.«²⁾

Pojem utopie se u většiny vzdělanců kryje s představou některého ze známých literárních děl. Milan Šimečka však ukázal, že je to představa velmi neúplná. Utopické názory zabíraly v lidském myšlení vždy mnohem větší prostor, než jaký naznačuje jejich literární fixace. Utopie nevytvářeli jen filosofové, literáti a profesionální politikové, ale jsou také produktem lidového myšlení. (Např. anglická píseň *The Land of Cockayne* ze 14. století nebo německá lidová utopie *Schlaraffenland*.) Utopismus lidových představ a tužeb o krajinách hojnosti, bratrství a rovnosti měl kromě znaků společných s filosofickým utopismem i svoje specifické zvláštnosti; byl namnoze totožný s naivním náboženským myšlením.

Milan Šimečka vyslovil o vzniku utopismu hypotézu, že jeho základním zdrojem je pocit krize. Intenzita a rozšířenost utopického myšlení kolí-

¹⁾ Otázkou, jak studovat díla utopistických socialistů, se zabýval Lev Hanzel v úvodní studii »Utopisti — předchodcovia vedeckého socializmu« ke knize: *Utopisti*. (Výber.) Zostavil, z originálov preložil, úvodné a spojovacie texty napísal Vojtech Zamarovský. Bratislava, Slovenské nakladateľstvo politickej literatúry 1961, s. 5—53.

²⁾ Šimečka, M.: *Sociálne utópie a utopisti*. Bratislava, Osveta 1963, s. 11.

sala úměrně s intenzitou pocitu krize přirozených hodnot, s intenzitou nejistoty a bezvýchodnosti v jednotlivých fázích společenského vývoje. První vlna utopismu provázela krizi antické civilizace. Druhá velká vlna utopismu souvisí se zdoluhavou krizí feudalismu, s krizí středověkého myšlení. Třetí vlna utopismu je spjata s bouřlivou dobou sociálních převratů a revolucí 17., 18. a 19. století.³⁾

Filosofický utopismus reprezentují T. More, T. Campanella, N. Morelly, G. M. Mably, H. de Saint-Simon, R. Owen, W. Weitling aj. Většina těchto myslitelů se zabývala také otázkami výchovy a vzdělání.

Věnujme pozornost T. Campanellovi, především jeho názorům na výchovu a vzdělání, u příležitosti jeho letošního významného jubilea.

U Campanelly je pozoruhodný už jeho život plný dramatičnosti a tragiky. Sovětský filosof V. V. Sokolov napsal, že Campanellův hrdinský život v mnohém připomíná život jeho staršího současníka a krajana Giorzana Bruna. Také Campanella patří podle Engelsovy charakteristiky největších myslitelů renesance k počtu titánů myšlení, vášně a povahy, mnohostrannosti a vzdělanosti.⁴⁾

Giovanni Domenico Campanella se narodil 5. září 1568 ve Steganu u města Stilo v Kalábrii v chudé rodině ševce. Záhy bylo patrné jeho velké nadání; ve třinácti letech psal básně. Prvním jeho učitelem byl dominikánský mnich, pod jehož vlivem vstoupil Campanella v patnácti letech do dominikánského řádu a přijal jména Tommaso. Obrát v jeho filosofické orientaci způsobilo roku 1587 první seznámení s knihami Telesiovými.⁵⁾ Pod jejich vlivem se mu otevřely nové perspektivy filosofie a vědy.

Campanella brzy vystoupil literárně i politicky. Kalábrie totiž byla tehdy pod vládou Španělů a Campanella chtěl přispět k osvobození své vlasti. Svědčí o tom jeho spisy, v nichž se jeví jako bystrý politik i odvážný sociální reformátor, i jeho protišpanělská revoluční činnost. Povstání, které bylo stanoveno na začátek září 1599, vyrazili španělským úřadům dva zrádci. Campanella se pokusil uprchnout v přestrojení na Sicílii, ale byl chycen a uvězněn v Neapoli. Bylo mu tehdy 31 let.

Campanella měl být odsouzen španělskými úřady za svou politickou činnost k trestu smrti. Zároveň však byl obžalován i z kacířství, za něž mohl být stíhán pouze papežem. V důsledku těchto komplikací strávil ve vězení celé čtvrtstoletí. Podle jeho vlastního svědectví v předmluvě ke spisu »Atheismus triumphatus« byl postupně vězněn v padesáti různých vězeních a sedmkrát byl podroben krutému mučení.⁶⁾

³⁾ Šimečka, M.: *Zdroje utopismu*. = In: Milan Šimečka: *Krize utopizmu*. (O kontinuitě a výuštění utopických názorů.) Bratislava, Obzor 1987, s. 15—25.

⁴⁾ Sokolov, V. V.: *Očerki filosofii epochi Vozroždenija*. Moskva, gosudarstvennoje izdatel'stvo »Vysšaja škola« 1962, s. 152.

⁵⁾ Bernardinus Telesius (1508—1588), italský renesanční přírodní filosof, byl přesvědčen, že je nutné vysvětlovat přírodu z ní samé nezávisle na Aristotelovi, pomocí co nejmenšího počtu principů a na základě zkušenosti. (Jeho spis: *De rerum natura juxta propria principia*, 1565.) Byl v podstatě deista. Příroda se mu jevila jako hmota a dvě činné síly (teplo a chladno), jimiž chtěl nahradit aristotelovský dualismus látky a formy. — Jeho koncepce připravovala cestu filosofii G. Bruna.

⁶⁾ Tento odkaz uvádí F. A. Petrovskij: *Campanella*. Životopis. = In: Campanella: *Slučneční stát*. Praha, Rovnost 1951, s. 20. V poznámce F. A. Petrovskij vysvětlil, že uvedená předmluva nebyla z rukopisu připojena k vydání spisu »Poražený atheismus«.

Za to, že neskončil život ve vězení, děkoval Campanella azylu, který mu jako nepříteli Španělska poskytla v Římu roku 1634 francouzská vláda. Ačkoliv se mu jeho přátelé, mezi nimi významný materialistický filosof Pierre Gassendi, snažili zabezpečit pokojný život, přece žil v bídě a po čtyřech letech exilu zemřel 21. května 1639 krátce poté, kdy dostal z Říma povolení vydat svoje sebrané spisy.⁷⁾

Campanella byl i v našich zemích již několikrát předmětem analýzy filosofů, ať nemarxistů či marxistů.

Velmi instruktivní výklad Campanellových filosofických názorů podal František Drtina v poměrně obsáhlém hesle v »Ottově slovníku naučném«. Uvedl, že Campanella vystupoval proti nauce Aristotelově, ale byl v mnohém závislý na G. Brunovi a B. Telesiovi. Uznával dva prameny lidského poznání, vědu a víru. Byl senzualista, smyslové vjemy považoval za základ všeho poznání (*sentire est scire*).⁸⁾

Další náš filosof J. B. Kozák charakterizoval Campanellu jako typický renesanční zjev, u něhož jsou patrné protikladné rysy velkého renesančního myslitele: odbojný duch i pověřivý člověk v jedné osobě. Filosoficky tvoří Campanella přechod od Augustina k Descartovi.⁹⁾

Josef Tvrđý věnoval ve svém přehledu dějin evropské filosofie poměrně velkou pozornost renesanční přírodní filosofii a vylíčil její hlavní znaky. Podle něho se renesanční přírodní filosofie liší od filosofie středověké především tím, že klade větší důraz na antické názory z filosofie přírodní a staví se ostře proti Aristotelovi. Druhým znakem renesančního myšlení v oblasti přírodní filosofie je neobyčejná a všestranná dychtivost po poznání. Používá při tom různých metod, jak nové metody empirické, tak řecké metody racionální — a nezavrhne ani magii. Proto obsahuje vedle racionálních myšlenek i prvky fantastiky a pověry. Tyto rysy jsou nejvíce patrné na přírodní filosofii německé, jež se stala nepřebornou studnicí spiritismu, teosofie i antroposofie. Méně fantastická a filosofičtější je přírodní filosofie italská. Jejím významným představitelem je B. Telesius, ale z veškeré přírodní filosofie nejvíce působila na svoji dobu filosofie T. Campanelly. »Je to záhadná osobnost, kterou někteří (Kvačala) považují za vynikajícího reformátora, druhí za konservativního zachránce starých řádů, a obojí mají pravdu...«¹⁰⁾

Campanella byl reformátorem v době svého mládí, kdy byl veden ideou sluneční teokracie a kdy bouřil lid jižní Itálie proti španělské nadvládě.

⁷⁾ Souborné vydání Campanellových spisů obstaral Alessandro d'Ancona (*Opere di Tommaso Campanella*, Turín 1854).

⁸⁾ Ottův slovník naučný. Pátý díl. Praha, J. Otto 1892. Heslo »Campanella Tomáš«, s. 84—85. Značka Dna. = Fr. Drtina.

⁹⁾ Campanella, T.: *Sluneční stát*. Přeložil Maxmilián Ryšánek. Praha, Jan Laichter 1934. Doslov napsal J. B. Kozák. S. 103.

¹⁰⁾ Tvrđý, J.: *Průvodce dějinami evropské filosofie*. Druhé vydání. Brno, Komenium 1947, s. 183.

Po trpkých životních osudech, věznění trvajícím 27 let, se stal hlasatelem světové teokracie s papežem v čele.¹¹⁾

Dva rané spisy T. Campanelly svědčí o tom, že ve své filosofii vycházel z Telesia: »Elegia in mortem B. Telesii« (1588) a »Philosophia sensibus demonstrata cum vera defensione B. Telesii« (1590). Zde vyslovil tezi o nutnosti studia přírody podle skutečnosti. Telesiův senzualistický empirismus zůstal pro Campanellu základním noetickým názorem i ve spise »De rerum sensu et magia libri IV« (1620), v němž se zabýval studiem »přírodní magie«, astrologie, ve kterou věřili i takoví učenci jako Francis Bacon a Hieronymus Cardanus a o kterou se zajímal i papež Urban VIII., což nemálo přispělo ke zmírnění Campanellovy zlé situace. Campanella však porozuměl nové mechanické fyzice, jak ji hlásal Galileo Galilei, a věnoval mu ze žaláře odvážnou obranu »Apologia pro Galileo mathematico florentino« (1622). Trvalý historický význam má Campanellův spis »Civitas solis« (1623), který vyšel jako příloha k jeho spisu »Politica«. Ve svých pozdějších spisech, jako je »Atheismus triumphatus« (1630) a »Monarchia Messiae« (1640) se snažil zbavit podezření z nepravověrnosti a nahradil svou sociální teokracii katolickou monarchií.

Je pozoruhodné, že mezi všemi badateli, kteří se dosud zabývali životem a spisy T. Campanelly, získal světové jméno komeniolog slovenského původu Ján Kvačala. Josef Hendrych zdůraznil, že Kvačala — stejně jako při studiu osobnosti J. A. Komenského — se zasloužil nalezením nového materiálu i kritickou bystrostí při posuzování jeho díla.¹²⁾

Nejnovější monografii o Jánú Kvačalovi napsal Jozef Mátej. Jednu kapitolu v ní věnoval Kvačalovu vědeckému zájmu o Campanellu: »Kvačala ako znalec T. Campanellu«.¹³⁾ V úvodním odstavci citoval (neúplně) dvě Kvačalovy práce napsané slovensky, dvě rusky a pět prací napsaných německy (z let 1905—1911).¹⁴⁾ Podle Máteje hlavním podnětem k několikaletému studiu Campanelly byla pro prof. Kvačalu publikace, kterou vydal roku 1894 G. Catalano, profesor pedagogiky na universitě v Catanii. Psal v ní totiž, že Campanellovo pedagogické učení předešlo jeho dobu o tři století a že také Komenský vlastně opakoval Campanellovy pedagogické názory. Mátej stručně naznačil podstatu Kvačalovy polemiky proti Catalanovi, ale nezabýval se filosofickými, společenskopolitickými a teologickými problémy, jež Kvačala z Campanellových spisů studoval a hodnotil. Tím nesporně informace o Kvačalově znalosti Campanelly zůžil.

Podle mého mínění základním dílem pro celkové pochopení Campanelly v Kvačalově pojetí je jeho monografie »Thomas Campanella, ein

¹¹⁾ Campanella se stal po Telesiově smrti zvonem zvěstujícím nový úsvit italské filosofie. Zde asi má původ jeho příjmení, jež se zdá pseudonymem: »campanella« = italsky »zvoneček«. V. V. Sokolov, op. cit., s. 152.

¹²⁾ Pedagogická encyklopedie. II. díl. Redakce: O. Chlup — J. Kubálek — J. Uher. Praha, »Novina« 1939, s. 35a.

¹³⁾ Mátej, J.: *Ján Kvačala*. (Život a dielo.) Bratislava, Slovenské pedagogické nakladatelstvo 1962, s. 68—70.

¹⁴⁾ Ján Kvačala však i v dalších letech pozorně sledoval světovou literaturu o T. Campanellovi. Svědčí o tom dvě recenze nových francouzských a italských spisů, jež publikoval:

Novšie práce o Campanellovi. = »Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského.« Brno, Ústřední spolek učitelů na Moravě a ve Slezsku 1922, seš. V, s. 46—47.

Súvaha filosofie renessansy. = »Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského.« Brno, Ústřední spolek učitelů na Moravě 1925, sešit VIII, s. 3—16.

Reformer der ausgehenden Renaissance«. ¹⁵⁾ Kvačala v ní sledoval Campanellovo vzdělávání, jeho reformní činnost a její nezdar, rozebíral Campanellovy reformní spisy, jeho úsilí o reformu vědy a hlavní rysy jeho světového názoru, nastínil Campanellovu přirozenou teologii a konečně uvedl Campanellovy vlivy na současníky i na pozdější dobu.

Kvačala v 6. bodě V. kapitoly konstatoval, že přes velkou přízeň poklesly Campanellovy vědecké práce ve svém významu před fórem katolické církve. Naopak v protestantismu našli odpůrci nové scholastiky zalíbení v jeho filosofii i ve snaze spojit filosofii s teologií. Campanella získal na vážnosti po úspěchu pietismu, zvláště když byl oceněn Leibnizem. — Kvačala dále sebekriticky přiznal, že jeho nynější spis nemůže objasnit Campanellův význam pro učení Rousseauovo a Lamennaisovo, stejně tak jako velké podobnosti mezi »Slunečním státem« a socialistou francouzské revoluce Babeufem, popřípadě Gewährsmannem a Morelym. ¹⁶⁾ Cenné ovšem je, že Kvačala upozornil, jakým směrem by mělo zkoumání o Campanellově vlivu pokračovat.

Řada našich filosofů zkoumala a dosud zkoumá, v čem skutečně měly Campanellovy spisy vliv na Komenského.

Filosof Josef Tvrďý upozornil, že na Komenského působily všechny směry renesanční filosofie a že je chtěl spojit v jednotnou syntézu. »Renesanční filosofové, jako Tom. Campanella, Fr. Patricius, Fr. Bacon, L. Vives a jiní, vložili do něho pojem přírody a přirozenosti, který, jak správně uvádí Ján Kvačala, stal se pružinou všech jeho reformátorských snah.« ¹⁷⁾ Tvrďý dále poukázal na to, že Komenský se postavil pod vlivem renesančních filosofů (včetně Campanelly) ve svém díle »Physicae ad lumen divinum reformatae synopsis« (1633) ostře proti Aristotelovi a také z nich mnohé věci čerpal. ¹⁸⁾

Problém vlivu Campanelly na Komenského naznačili také Jaromír Kopecký, Jan Patočka a Jiří Kyrášek. (V citované knize není patrné, kdo konkrétně napsal příslušnou část.) V úvaze o dalekosáhlé změně Komenského světového názoru v době, kdy psal Labyrint a Hlubinu, se pokusili alespoň hypoteticky vyjádřit, čím byl Komenský filosoficky obohacen Campanellovými spisy. Považují za důležité, že Komenský tehdy nestudoval pouze spisy didaktických praktiků a reformátorů (Ratka, Rittera, Glauma, Bodina, Freye a jiných), ale že poznal také nová filosofická díla (Campanellu a Bacona). Dosud není zjištěno, v jakém rozsahu se Komenský seznámil s názory Campanellovými, jež četl ve vydání T. Adamiho. Naši tři spoluautoři se domnívají, že Komenského tehdy asi zvláště zaujal Campanellův pokus o nový myšlenkový systém, který nebyl ani výlučně filosofický ani dogmaticky teologický, nýbrž tvořil střed mezi oběma směry a reformou vzdělání chtěl přispět k praktické nápravě lidských věcí. Kromě toho poznal Komenský u Campanelly takové fyzikální názory, které posílily jeho vlastní odpor k tradičnímu aristotelismu. Campanella zaujal Komenského svou utopií sociální, politickou i výchovatelskou a navíc svým pojetím člověka jako bytosti činné, přetvářející svět. ¹⁹⁾

¹⁵⁾ Berlin, Trowitzsch & Sohn 1909. 154 s.

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 148—150.

¹⁷⁾ Josef Tvrďý, op. cit., s. 199.

¹⁸⁾ Tamtéž, s. 200.

¹⁹⁾ Kopecký J., Patočka, J., Kyrášek, J.: *Jan Amos Komenský. Nástin života a díla.* Praha, SPN 1957, s. 102—103.

Konkrétní doklad, že J. A. Komenský prostudoval filosofii T. Campanelly a že z ní čerpal, uvedl Jaromír Červenka ve II. části úvodu ke IV. svazku jeho vybraných spisů.²⁰⁾ Když se zabýval třetí částí Obecné porady, Pansofií, upozornil, že Komenský si vzal vzor pro svou koncepci universa u Campanelly,²¹⁾ ačkoliv ani u něho to nebyla myšlenka původní. Ovšem Komenský nebyl pouhým Campanellovým epigonem, protože vytvořil koncepci novou, odlišnou jak orientací, tak vyústěním. Koncepce Campanellova byla descendenční a lineární. Koncepce Komenského je cyklická, v níž vystupuje nejen svět daný, nýbrž i svět člověkem přetvořený. Vývojová linie tu jde od původní dokonalosti přes fázi zkaženosti opět k dokonalosti.²²⁾

Při rozboru Panorthosie Jaromír Červenka zdůraznil, že pro realistický postoj v tomto spise se Komenský dostal nad všechny autory politických utopí od Platóna až po Campanellu, Bacona a Mora, ale že snad nejvíce se blížil koncepci Komenského Campanellův stát Mesiášův.²³⁾

Další drobné doklady o vztahu Komenského ke Campanellovi přináší V. svazek jeho vybraných spisů, jenž umožňuje poznat rané názory Komenského na přírodu, jeho úvahy přírodně filosofické a filosofické, které rozvíjel a prohluboval v pozdějších svých pracích, i jeho pojetí školních učebnic.²⁴⁾

Výjimečné postavení mezi Campanellovými spisy má jeho »Sluneční stát«.²⁵⁾ Jediný z nich přesáhl rámec doby, v níž vznikl, a významně ovlivnil vznik novodobých socialistických myšlenek.

V. P. Volgin v úvodní studii k novému ruskému překladu »Slunečního státu«²⁶⁾ určil literární vlivy, jež působily na vznik Campanellových sociálních idejí. Především byl Campanella dobře obeznámen s antickou literaturou. Ačkoliv ve »Slunečním státě« jsou přímé odkazy na Sokrata (!) a Platóna, upozornil Volgin na shodu v zeměpisném uspořádání a pojmenování mezi utopíí Campanellovou a starořeckou utopíí Iambu-

²⁰⁾ Červenka, J.: *Geneze a osudy Obecné porady*. = In: Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek IV. Výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z Věčného pansofického slovníku. Praha, SPN 1966, s. 16—53.

²¹⁾ František Drtina stručně vysvětlil, že podle učení T. Campanelly »z Boha, prapůvodu všeho jsoucna, vyvíjí se nejprve svět ideí, souhrn všeho možného (mundus archetypus), pak svět duchův [m. mentalis], dále svět prostorový (m. sempiternus), předmět geometrie, a posléze svět smyslný a tělesný (m. situallis)«.

Spisy Františka Drtiny. Svazek 2. *Úvod do filosofie*. Díl historický: Myšlenkový vývoj evropského lidstva. Část 2. Nová doba. Braha, Jan Laichter 1926, s. 104.

²²⁾ J. Červenka, op. cit., s. 40.

²³⁾ Tamtéž, s. 51.

²⁴⁾ *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*. Svazek V., Výbor ze spisů o filosofii a přírodě. Praha, SPN 1968. 503 s.

Konkrétní odkazy:

Přehled fyziky. Předmluva, Z. Horský. S. 73—78.

Zkoumání o podstatě tepla a chladna. Předmluva, Z. Horský. S. 185—186.

Předchůdce vševědy. Předmluva, J. Kyrášek. S. 241—244.

²⁵⁾ Campanella napsal tento spis roku 1602 původně italsky. Roku 1612 jej přeložil do latiny; rukopis odnesl z vězení T. Adami a vydal jej ve Frankfurtě n. M. roku 1623.

²⁶⁾ Volgin, V. P.: *Kommunističeskaja utopija Kampanelly*. = In: Kampanella: Gorod solnca. Perevod s latinskogo i kommentarii F. A. Petrovskogo. Moskva — Leningrad, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR 1947. S. 7—20.

Z tohoto ruského překladu přeložili Campanellův Sluneční stát a s latinským originálem srovnali Jiřina a Otakar Mohylovi. Předmluvu, životopis a poznámky přeložila z ruštiny Jiřina Růžičková. Praha, Rovnost 1951. 115 s. Volginův úvod: s. 7—14.

lovou, kterou Campanella znal z Diodora Sicilského, vydaného v 15. a 16. století v latinském a italském překladu. Druhou skupinu literárních vlivů představují díla prvních křesťanských spisovatelů, tzv. církevních otců, týkající se komunismu prvních křesťanů. Volgin konstatuje, že splynutí tradice antické a raně křesťanské je typické skoro pro všechny utopisty 16.—18. století.

Dále sledoval Volgin literární souvislosti Campanellova »Slunečního státu« s utopisty 16. století, kteří mu byli časově nejbližší. Zjistil, že Campanella řeší všechny nejdůležitější problémy (organizaci výroby a distribuce, státní správu, manželství atd.) zcela odlišně od T. Mora a že jeho »Utopie« mohla mít na něho jen nejobecnější vliv. Rovněž Florentin Doni, autor nárysu sociální utopie, se shoduje s Campanellou spíše ve společných sociálních předpokladech než v podstatných rysech.

Volgin dospěl ve své studii k názoru, že rozhodující je otázka sociální geneze »Slunečního státu«. Itálie procházela koncem 16. a začátkem 17. století obdobím hlubokého hospodářského úpadku, v němž postavení plebejských mas bylo velmi těžké. »Nemusí nás proto udivovat, že se právě v Itálii objevilo dílo, které vyjadřovalo protest proti existujícím pořádkům a které naproti tomu stavělo řád založený na jiných sociálních principech, dílo chránící zájmy utlačovaných.«²⁷⁾

Volgin zdůraznil, že první pokusy kritiky existujícího řádu a první socialistické a komunistické konstrukce byly napsány příslušníky inteligence. Tato schopnost jistě části inteligence byla určována hospodářskými podmínkami nižších vrstev duševních pracovníků, stojících na straně chudiny. Není proto náhodné, že Campanella vystoupil ve svém »Slunečním státě« jako mluvčí zájmů městské a venkovské chudiny. Přesto však uplatnil některé specifické rysy, podmíněné zájmy inteligence (např. požadavek vlády duchovní hierarchie učitelů-kněží).

Svou studii ukončil Volgin těmito závěry, jež je možno chápat jako resumé:

»Campanella nepřijímá prostě to, co mu dává literární tradice, ale přetváří její materiál v soulase se svou dobou a tou sociální skupinou, jejíž zájmy vyjadřuje. A právě to mu umožňuje vybudovat z jejích materiálů — po zavržení aristokratických rysů Platonova učení a kompromisů církevních otců — komunistické schéma. Samozřejmě je Campanellův komunismus — jak říká Engels — „jen zhruba zpracovaný“, „surový“ komunismus. Avšak surová Campanellova konstrukce byla bezpochyby prototypem mnoha sociálních utopií následujících věků.«²⁸⁾

Posouzením utopismu 15.—17. století se zabývala v souvislosti se všennápravnou koncepcí Komenského Jiřina Otáhalová-Popelová. Uvedla, že proud renesančních utopií není stejnorodý. Jednu jeho část tvoří renesanční utopie sociální, představovaná utopií Morovou a Campanellovou. Obě obrazy potřeby utlačovaných lidových vrstev, překračují svými postuláty požadavky jen buržoazní, a proto kladou na první místo řešení majetkové nerovnosti a organizace práce. Druhou část proudu představuje Baconova utopie buržoazní. V »Nové Atlantidě« je potlačen plebejský požadavek majetkové rovnosti, projevuje se menší zřetel k sociálním otázkám, ale soustředění na rozmach výroby, vědy a techniky. Dále tehdy

²⁷⁾ Campanella, T.: *Sluneční stát*. Praha, Rovnost 1951, s. 11.

²⁸⁾ Tamtéž, s. 13—14.

vznikají utopie křesťansko-sociální, v nichž se mísí prvky společenského utopismu s prvky církevně reformními. Typem tohoto druhu utopií je Andreaeův spis »Christianopolis«.²⁹⁾

O začlenění Campanellova »Slunečního státu« do seudobých politických ideologií v západní Evropě z marxistického hlediska se pokusil také Zdeněk Mlynář. Konstatoval, že Campanellova komunistická utopie vznikla jinak než »Utopie« Thomase Mora i jinak než komunistická učení náboženských reformátorů typu revoluční chudiny Thomase Münzera. More, aktivní politik a státník, chtěl vyřešit v teorii rozpor mezi zájmy společenských tříd ve prospěch pracujících mas. Vyšel přitom z ekonomického, sociálního a politického rozboru skutečné situace a vytvořil nový, komunistický, sociální a politický program. Münzer přímo vyjádřil potřeby a požadavky revolučních rolnických a plebejských mas, ale vyvozoval je ze zásad prvotního křesťanství. Campanella neodvodil nutnost komunistického zřízení ze společenského postavení mas pracujících, nýbrž především ze svého politického ideálu. Campanella vytvořil ideu jednotného, světového křesťanského státu na základě moudrosti, práce a ctnosti. Zrušení soukromého vlastnictví a komunistický řád znamenaly pro Campanellu nutný předpoklad takového ideálního křesťanského společenství. U Mora převažovaly důvody hospodářské, u Campanelly důvody morální.³⁰⁾

Vysoko ocenil význam T. Mora a T. Campanelly jako autorů komunistických utopií německý filosof Herbert Lindner. Podle něho utopisté snímají ráj, který křesťanské náboženství přemístilo na nebe, opět na zemi. Považují člověka díky jeho rozumu za schopného, že může zřídít komunistickou společnost svou vlastní silou.³¹⁾

Při fabulaci »Slunečního státu« použil Campanella (stejně jako More v Utopii) tradičního cestopisného schématu: fiktivní mořeplavec (z Janova) vypravuje fiktivnímu posluchači (velmistru řádu hospitalitů) o životě lidí ve Slunečním státě na ostrově zvaném Taprobana,³²⁾ kam připlul na své cestě kolem světa. Tato formální závislost Campanellova díla na vzoru antických a renesančních spisovatelů však nijak neoslabuje výraznost utopických komunistických myšlenek. Dialog je ve skutečnosti souvislý výklad cestovatele o hospodářském, politickém, sociálním a kulturním zřízení dosud neznámé krajiny, jež se mu zdá dokonalé, a přerušují jej pouze bezobsažné otázky a námítky představeného klášterního útulku. (»Sluneční stát« však nedosahuje úrovně »Utopie« ani svou literární formou, ani svým obsahem.)

Sluneční stát je typický městský stát. Campanellu vedly k tomuto omezení utopické společnosti patrně dva důvody. Za první se tu projevil vliv Platónových Atén a italských městských států, za druhé si Campanella do jisté míry zjednodušil okruh problémů, jež by musel řešit, kdyby uvažoval o celé lidské společnosti nebo aspoň o celém národě.

²⁹⁾ Popelová, J.: *Jana Amose Komenského cesta k Všenápravě*. Praha, SPN 1958, s. 236 a 237.

³⁰⁾ Mlynář, Z.: *Z dějin západoevropských politických ideologií*. Část I (Renesance a reformace). Praha, SNPL 1961, s. 270–281.

³¹⁾ Lindner, H.: *Der Entwicklungsgang des philosophischen Denkens*. Berlin, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften 1966. S. 183–184.

³²⁾ Taprobana = starobylý název jednoho z ostrovů Indického oceánu, nejspíše Cejlonu, ač se tak někdy nazýval i ostrov Sumatra. Campanella: *Sluneční stát*. Praha, Rovnost 1951, s. 92.

Při rozboru Slunečního státu se autoři vždy soustřeďovali na pasáže, které jsou důležité pro poznání Campanellových názorů filosofických a sociálně ekonomických a pro poznání pramenů novodobého socialismu. Za méně důležitý považovali např. popis vzhledu a stavby města. (Jistou pozornost mu věnovali pedagogové — např. J. Kvačala — v souvislosti se zdůvodněním principu názornosti při vzdělávání.) A přece nejnověji je Campanella kladně hodnocen i z tohoto hlediska.³³⁾ Architekt Jiří Hrůza poukázal na velmi čestné místo utopistů v celém vývoji teorie stavby měst, protože právě oni formulovali řadu námětů a koncepcí považovaných dnes za originální a nové přínosy soudobé architektury a urbanismu. T. Campanella žil v Itálii v době, kdy se tam renesanční architekti zabývali vytvářením představ ideálních měst. Např. nesporný předobraz jím popisovaného města je patrný v kresbách architekta Francesca di Giorgio Martini z druhé poloviny 15. století. Martini kreslil svá ideální města na návrších a jedno z nich je tvořeno sedmi okruhy s centrálním kopulovým chrámem uprostřed. Jiří Hrůza dále uvádí, že dalším podnětem pro Campanellu byly pravděpodobně známé popisy i vyobrazení Nového Jeruzaléma z církevních spisů a Campanellův zájem o astronomii a matematiku.

»Zcela novým a neodvozeným rysem Slunečního státu je, že „zdi celého města uvnitř i vně, dole i nahoře byly vyzdobeny nejlepšimi malbami, zobrazujícími všechny vědy v neobyčejně dokonalém uspořádání“. Obrazy a verši je vyzdoben i hlavní chrám, podobající se podle popisu spíše astronomické a meteorologické observatoři nebo planetáriu. Malby i texty jsou zde ovšem nejen výzdobou, ale především jsou používány pro vzdělání dětí i dospělých.«³⁴⁾

Několik zajímavých a cenných postřehů o ekonomicko-politické organizaci Slunečního státu napsal Milan Šimečka.³⁵⁾ Ukázal, že po hospodářské stránce jde ve Slunečním státě o jakýsi primitivní komunismus ve výrobě a spotřebě a po stránce politické o aristokracii filosofů a kněží, založenou na formální demokracii. Toto schéma se s jistými obměnami opakuje u mnoha utopistů. Ve srovnání s antickým chápáním komunismu je Campanella pokročilejší, protože si uvědomil klíčový význam komunismu ve výrobě jako podmínky sociální rovnosti. Vyslovil jako druhý po Morovi závažnou myšlenku, že nerovný podíl ve výrobě je hlavní příčinou společenského zla. Přesvědčivě srovnával blahodárnost společné práce obyvatel Slunečního státu s příživnictvím a vykořisťováním ve skutečném světě.

Na rozdíl od Mora nepopisoval Campanella podrobně organizaci výroby, ale dokázal vyzvednout humanistický smysl práce, její výchovný význam a radost z ní. Milan Šimečka se domnívá, že Campanella první v dějinách ocenil osvobozenou a kolektivní práci tak vysoko, že ve Slunečním státě připomíná slavnostní obřad.

Důsledným domýšlením komunistického principu dospěli mnozí autoři utopických spisů k myšlence zespolečenštění žen. Za hlavní důvod pro zrušení manželství uváděli především nemorálnost vlastnického vztahu k ženě, její podřízené postavení v rodině. Rodinu považovali za jednu z opor soukromého vlastnictví. Také Campanella se s těmito názory zto-

³³⁾ Hrůza, J.: *Města utopistů*. Praha, Československý spisovatel 1967, s. 21—24.

³⁴⁾ Tamtéž, s. 24.

³⁵⁾ Šimečka, M.: VIII. *Slunečný stát*. = In: Milan Šimečka: *Sociálně utopie a utopisti*. Bratislava, Osveta 1963, s. 56—61.

tožnil. Hlásal promiskuitu úředně řízenou z důvodu eugenického. Osobní štěstí bylo důsledně podřízeno celostátním zájmům. — Právě v těchto otázkách je dnes Campanellův utopický ideál nejvíce kritizován, protože vycházel z naivní, nevědecké teorie dědičnosti a protože degradoval vztah mezi mužem a ženou v nové společnosti jen na vztah biologický.

Velmi ostře posoudil a odsoudil Campanellův Sluneční stát Ladislav Menzel ve svém článku k letošnímu Campanellovu jubileu. Charakterizoval jej jako stát přísně autoritativní, centralizovaný a byrokratický, ne nepodobný systému v údobí kultu osobnosti. Podle Menzla nemají obyvatelé Slunečního státu základní nezadatelná a nedotknutelná lidská práva, resp. svobody, o všem rozhoduje nejvyšší vládce s pomocí svých úředníků, stát je izolován »čínskou zdí« od jiných států atd. Menzlovo rozhořčení vyúsťuje až do těchto zvolacích vět: »Jaká karikatura! Jaká karikatura komunismu, který sice omezuje teologii a teologickou diskriminaci vědou a vědeckým poznáním, ale tak, že na základě vědy je člověk vydán ještě víc na milost a nemilost systému než v boží obci, že je zcela a beze zbytku totálně diskriminován!«³⁶⁾

Domnívám se, že Menzel zde užívá označení karikatura nesprávně. Campanella přece psal vizi komunistické společnosti, nikoliv její kritiku. Menzel vidí celý spis »Sluneční stát« pod zorným úhlem nedávných negativních zkušeností a metod deformací komunismu. Klad nenachází ani jediný. O způsobu výchovy a vzdělávání ve »Slunečním státě« se nezmiňuje.

Naopak velmi kladně je zhodnocena Campanellova utopie ve »Stručném filosofickém slovníku«. Je charakterizována jako představa ideální komunistické společnosti, v níž vláda patří moudrým a kněžím a je svou podstatou teokratická. Na těchto názorech se projevil vliv církevní ideologie. Campanella však zdůvodňoval svůj komunistický ideál pokyny rozumu a přírodními zákony. Proto jeho »Sluneční stát« sehrál významnou úlohu v rozvíjení pokrokového myšlení a společenského pokroku vůbec.³⁷⁾

Srovnajme nyní, jak jsou chápány a hodnoceny Campanellovy názory na výchovu a vzdělání v nemarxistické pedagogice a v pedagogice socialistické. (Jde samozřejmě o výchovu veřejnou, protože rodinná výchova ve Slunečním státě neexistovala.)

Základ a východisko pro postoj k pedagogickým názorům T. Campanelly tvoří pro českou pedagogiku spisy Jána Kvačaly, ať už je jejich tematika širší, či speciálně zaměřená k pedagogickým otázkám.³⁸⁾

V roce 1905 uveřejnil J. Kvačala stať, v níž podal nástin Campanellovy pedagogické koncepce, jak ji postupně na přelomu 19. a 20. století zkon-

³⁶⁾ Menzel, L.: *Tommaso Campanella*. = In: Kulturně politický kalendář 1968. Praha, Orbis a Bratislava, Obzor 1967, s. 150.

³⁷⁾ Stručný filosofický slovník. Praha, Svoboda 1966. Heslo »Campanella Thomasso«, s. 57. Značka mi = doc. Karel Michňák, CSc.

³⁸⁾ Nejúplnější podklad pro informaci o nich dodnes představuje studie J. Krumpholce: *K sedmdesátce apoštola učitele národů — PhDr. a ThDr. Jana Kvačaly*. (Chronologický přehled bibliograficko-životopisný.) = »Archiv pro bádání o životě a spisech J. A. Komenského.« Brno, nákladem Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě 1932. Sešit 13. S. 6—39.

struovali dva italští autoři, prof. Catalano a prof. Gerim.³⁹⁾ Kvačala přede-
m upozornil na silný patriotismus u obou autorů, ale přesto pokládal
jejich názory za zajímavé a důležité.

Protože Campanella nenapsal nic pedagogického v užším slova smyslu,
čerpali oba Italové rozptýlený materiál z jeho různých spisů, především
však ze »Slunečního státu«. Kvačala uznal, že odkazy na spisy Oekono-
mika, De monarchia Hispanica, Syntagma de studiis recte instituendis
jsou opodstatněné, ale kriticky podotkl, že Catalano sotva co mohl čerpat
ze spisu *Philosophia rationalis*, který rovněž uvedl.

Při posouzení Catalanovy knihy »Il concetto pedagogico di Tommaso
Campanella« (Catania 1894) došel Kvačala k závěru, že autor »požaduje
plným právom pre Campanellu miesto medzi prorokami pedagogickej re-
formy, ač i neopravňuje menovať ho otcom modernej výchovy a ešte
menej výchovovedy«. ⁴⁰⁾

Dále řešil Kvačala otázku, zda Campanellovy spisy a především »Slu-
neční stát« měly vliv na jeho dobu i na dobu pozdější. Uvedl, že jistě
ovlivnily Komenského jednak prostřednictvím J. V. Andreaeho, jednak
přímo.⁴¹⁾ Německý evangelický přítel Campanelly T. Adami zprostředko-
val Andreaeovi poznání jeho filosofie. Vzájemný vztah mezi jejich spisy
»Civitas solis« a »Respublica christiana« byl poznán už dávno. Jestliže
Campanella sám tvrdil, že Adami založil podle jeho zásad školu, domnívá
se Kvačala, že šlo o školu filosofickou.

K otázce názornosti vyučování uvedl Kvačala mínění, že ideu »světa
v obrazech« vyslovil před Campanellou Eilh-Lubinus, takže Komenský měl
v minulosti více vzorů. Na otázku, zda »Sluneční stát« měl vliv na Ko-
menského didaktiku a pedagogiku vůbec, nelze podle Kvačaly odpovědět
přímo. Prokazatelný je vliv pansofických Campanellových myšlenek na
Komenského, jak Komenský sám přiznal a jak mu vytkl jeho nepřítel Ma-
resius. O závislosti Komenského fyziky na Campanellovi psal sám Kvačala
i německý kmenolog J. Reber.

Svou úvahu uzavřel Kvačala tímto konstatováním: »Vývin vedy peda-
gogickej de facto na Campanellu nenavadzuje. A i skutočnosť, prítomnosť
naša je naskrze nie — aspoň vo väčšine nie — nastrojená v prospech
extrémneho communismu a collectivismu. — Treba ale najväčšiou otvo-
renosťou vyznať, že dve veľké zásady našej vedy: volnosť (omnia sponte
fluant) a názornosť v ňom našly prvého rozhodného a výmluvného evan-
gelistu.« ⁴²⁾

Zde je třeba stručně dodat, že buržoazní pedagogika opravdu na Cam-
panellu nenavazovala, ale že socialistická pedagogika v něm vidí jednoho
ze svých předchůdců.

O společné výchově ve »Slunečním státě«⁴³⁾ se Kvačala zmínil v cito-

³⁹⁾ Kvačala, J.: *Campanella li otcem novšej výchovovedy?* = Sborník Ústředního spol-
ku učitelských jednot na Moravě. Pořádá Josef Úlehla. Ročník III. Zábřeh 1905. S. 97—105.

⁴⁰⁾ Tamtéž, s. 104.

⁴¹⁾ Když se konalo letos v březnu v Přerově »Colloquium Comenianum 1968«, před-
nášel tam Jaromír Červenka na téma »Comenius und die Alchemie«. Mimo jiné hovořil
také o tom, že Komenský četl v Lešně díla Baconova a Campanellova. Uvedenou před-
nášku (spolu s dalšími materiály z kolokvia) vydá Vlastivědný ústav v Přerově začát-
kem roku 1969.

⁴²⁾ J. Kvačala, op. cit., s. 105.

⁴³⁾ J. Kvačala důsledně uváděl název »Die Sonnenstadt«, nikoliv »Der Sonnenstaat«,
jak je to obvyklé v německé odborné literatuře nynější doby.

vaném již spise o Campanellovi jako reformátoru doznívající renesance nejprve v II. kapitole o jeho reformních spisech,⁴⁴⁾ potom v V. kapitole bodě 2b: Campanella und die Württemberger.⁴⁵⁾ Tvrdil tu, že ačkoliv se nedá dokázat Campanellův přímý vliv na württemberské kruhy, přece je možno vidět, že právě »Sluneční stát« došel u nich mnohého souhlasu.

Nesporně velmi zajímavá může být Kvačalova studie »Thomas Campanella und die Pädagogik«, uveřejněná roku 1905 v časopise »Die deutsche Schule«. Je třeba litovat, že je nedostupná.⁴⁶⁾ O jejím obsahu se dovídáme pouze z recenze, kterou napsal Otakar Kádner.⁴⁷⁾ Kvačala v ní opět dokazoval, že Italové Gaetano Catalano (Il concetto pedagogico di Tommaso Campanella 1904) a G. B. Gerini (Gli scriptori pedagogici italiana del secolo decimosettimo 1900) se bezdůvodně snaží ukázat, že Campanella byl v řadě jednotlivostí přímým vzorem Komenského. Podle Kádnera podnikl Kvačala pečlivou a důkladnou revizi této otázky a ukázal, že přímý vliv na Komenského nelze doložit. Kvačala však docenil, že Campanella vyniká nad »příležitoste« pedagogy, k nimž podle něho patří Rabelais, Montaigne, Andreae, Bacon. — Kádner napsal, že Kvačalovo pojednání je výborným příspěvkem k dějinám pedagogiky 16. a 17. století.

Přestože Otakar Kádner recenzoval právě tento Kvačalův článek, z nevysvětlitelného důvodu považoval Campanellu za Angličana, jak je patrné z úvodních slov kapitoly »Realismus anglický« v jeho »Dějinách pedagogiky«:

»Jestliže již humanističní pedagogové angličtí byli spolu reformátory školy a výchovy, nejsouce spokojeni s tradičním humanismem a v leccems anticipující snahy realismu, zvláště úsilím o pěstování mateřského jazyka, jeví se zájem o otázky reformy školy ještě nápadněji ve spisech tehdejších anglických utopistů, jmenovitě Tomáše Mora a Campanelly, kteří vycházejíce z Platona konstruuují v duchu svých teorií vývoj i vzezření budoucího státu a přirozeně musí proto zaujmouti i jisté stanovisko k otázkám výchovným: ... podobně Campanellovi v jeho Civitas Solis (1670), kde líčí teokratický i klášternický stát budoucnosti, tone na mysli výchova namnoze již moderní, založená na názoru a obstarávaná státem pro všechny děti společně, při čemž mezi předměty význačné místo mají již matematika a znalost přírody i člověka a po stránce metodické doporučí se již učení v přírodě.«⁴⁸⁾

Údaje O. Kádnera jsou v tomto případě překvapivě nepřesné. Platí to jak o mylném určení Campanellovy národnosti, tak o nesprávném roku vydání jeho utopického spisu.⁴⁹⁾ (V tiskových chybách není provedena oprava.)

⁴⁴⁾ S. 38.

⁴⁵⁾ S. 135—137.

⁴⁶⁾ Podle zjištění, které provedla Státní vědecká knihovna v Olomouci ve Státní pedagogické knihovně v Praze a v Universitní knihovně v Praze, není tento ročník časopisu na území ČSSR (podle soupisu Bečka—Foch).

⁴⁷⁾ J. Kvačala: *Th. Campanella und die Pädagogik*. (Otisk z časopisu »Die deutsche Schule«.) Recenze. (Kd. = Otakar Kádner.) »Pedagogické rozhledy«, 22, 1908—1909, s. 686.

⁴⁸⁾ Kádner, O.: *Dějiny pedagogiky*. Díl II., svazek I. Vydání druhé, opravené a rozšířené. Praha, Česká unie 1923, s. 315—316.

⁴⁹⁾ Otakar Kádner se zmínil o Campanellovi v dalším svazku svého díla ještě dvakrát: 1. V přehledu německých předchůdců Komenského uvedl, že Jan Valentin Andreae napsal svůj spis *Rei publicae Christianae descriptio* patrně pod vlivem Campanellovy

V době první republiky zřejmě nebyl Campanellovův význam pro pedagogiku brán příliš v úvahu. Svědčí o tom i fakt, že v »Pedagogické encyklopedii«⁵⁰⁾ není Campanellovi věnováno samostatné heslo.

S tímto nedoceněním kontrastuje skutečnost, že ve starším »Stručném slovníku paedagogickém« bylo zařazeno zvláštní heslo o Campanellovi, avšak kupodivu bez zmínky o jeho pedagogických názorech.⁵¹⁾

Ladislav Kratochvíl se zabýval po roce 1945 způsobem vzdělávání občanů »Slunečního státu« a vyzvedl tyto realistické prvky nové výchovy podle italského humanisty Tomáše Campanelly: stejná příležitost ke vzdělání pro všechno občanstvo, zřetel k individuálním zájmům dětí, pracovní praktická výchova, účast na řemeslné práci.⁵²⁾

Všeobecnou pracovní povinnost (spolu s odstraněním soukromého vlastnictví) zdůraznil u Campanelly Richard Sedlář, když charakterizoval základní podmínky uspořádání sociálních poměrů ve »Slunečním státě«. Ukázal, že fyzická práce tvoří v Campanellově utopickém návrhu součást výchovného systému. Tento teoretický pokus o spojení vyučování s výrobní prací i vysoké oceňování fyzické práce jako rovnocenné povoláním učeným i uměleckým hodnotil Sedlář právem jako pozoruhodně progresivní názory.⁵³⁾

Do nového »Pedagogického slovníku« napsal heslo »Campanella, Giovanni Domenico« K. Mácha.⁵⁴⁾ Po třech větách životopisu označil za Campanellovo nejvýznamnější dílo »Sluneční stát«. České vydání spisu datoval 1934, neuvedl tedy novější překlad z roku 1951. Krátký nástin hlavních myšlenek ze »Slunečního státu« se dotýká pedagogických názorů Campanellových pouze slovy: »... nejvýznamnější stránkou Campanellovy utopie je zavedení pracovní výchovy...«. Není připojen žádný odkaz k literatuře. Toto heslo zřejmě nebylo psáno se zřetelem k žádoucím informacím, jež v pedagogickém slovníku hledá čtenář orientovaný na pedagogiku.

Příkladně všestranně a výstižně je charakterizován T. Campanella a

Civitas solis. (Andreae zemřel roku 1654. Kdyby Campanellova utopie byla vydána až roku 1670 — podle Kádnera, pak by se s ní Andreae za svého života nebyl mohl seznámit.)

2. Při hodnocení významu Komenského v dějinách pedagogiky zdůraznil Kádner jeho úžasnou sčítlost v pracích předchůdců starých i nových: »... ukazuje, jak naň působili humanisté a Baco, co vzal z Vivesa, co z utopisty Campanelly, ...«. V poznámce Kádner doplnil, že Komenský sám uvádí Campanellu jako pramen svých názorů filosofických a přírodovědeckých, ale naproti tomu že nelze dokázat jeho přímou závislost v názorech pedagogických. Jako doklad sporu citoval Kádner dva výše jmenované italské autory a článek J. Kvačaly »Th. Campanella und die Pädagogik«, který vyvracel jejich nesprávné stanovisko.

Kádner, O.: *Dějiny pedagogiky*. Díl II., svazek II. Vydání druhé, opravené a rozšířené. Praha, Česká grafická unie 1923, s. 5 a 70.

⁵⁰⁾ *Pedagogická encyklopedie*. I. díl. Redakce: O. Chlup — J. Kubálek — J. Uher. Praha, »Novina«, 1938.

⁵¹⁾ *Stručný slovník paedagogický*. Redaktoři: Josef Klíka a Josef Sokol. Nákladem Odboru literárně-paedagogického při Ústředním spolku jednot učitelských v Čechách 1891. Heslo »Campanella Tomáš«, s. 113. Značka Krc = PhDr. Ant. Krecar.

⁵²⁾ Kratochvíl, L.: *Dějiny pedagogiky*. Přehledný výtah z přednášek. Chrudim, nákladem Vysoké školy pedagogické v Chrudimi, rok 1946—47, s. 61—62.

⁵³⁾ Sedlář, R.: *Úloha práce ve výchově*. Studie o výchovném významu práce v dějinách pedagogického myšlení. Praha, Universita Karlova 1963, s. 33—35.

⁵⁴⁾ *Pedagogický slovník*. 1. díl. Praha, SPN 1965, s. 31—32.

jeho pedagogické názory ze »Slunečního státu« K.-H. Güntherem v nových německých dějinách pedagogiky. Kapitola »Die pädagogischen Gedanken in den sozialen Utopien«⁵⁵⁾ je uvedena nástinem společenské situace při rozkladu feudálního řádu, za níž utopické spisy vznikly. Je zdůvodněno, že utopisté nebyli ještě schopni říci, jakou vlastně cestou se má dospět k zavedení takových poměrů, jež vyličili ve svých utopických obrazech. Věřili, že uskutečnění těchto plánů je závislé především na tom, jak dalece se podaří přesvědčit lidi o správnosti a užitečnosti jejich záležitostí. Proto utopisté věnovali svou pozornost také otázkám výchovy, neboť v ní viděli nejdůležitější prostředek, jak získat lidi pro uskutečnění ideálního společenského řádu.

Výchova dětí ve Slunečním státě je všeobecná, stejná a společná. — Protože plození je ve státním zájmu řízeno, věnuje stát nastávajícím matkám všechnu péči. Děti jsou vychovávány velmi záhy veřejně, kolektivně a systematicky. Po dosažení šestého roku věku se učí řeči a psaní. Kromě toho provádějí tělesná cvičení, závodí v běhu, zápasí, vrhají disk, pěstují turistiku a učí se plavat. Tělesné výchově je přičítán zvláštní význam.

Také dospělí provádějí střelbu lukem, hod oštěpem a střelbu z pušky, což jsou formy předvojenské výchovy.

Ústřední postavení zaujímá výchova k práci, protože ve Slunečním státě je člověk ceněn tím výše, čím více řemesel a věd ovládá. Proto všichni občané považují za vytoužený cíl, aby se vyznali ve více povoláních.

Chlapci i dívky se učí řemeslu. Aby bylo možno včas určit sklon a způsobilost každého dítěte pro určité povolání, jsou žáci vedeni velmi záhy, ještě před sedmým rokem věku, do různých dílen: k ševci, kováři, truhláři, do kuchyně nebo k malířům. Také bezprostřední produktivní práce dětí pro společnost patří do vyučovacího programu. Všechny děti poznávají také rolnictví a pěstování dobytka.

Na duševní vzdělání dospívajících mají být kladeny podle Campanellových představ nejvyšší požadavky. Již před svým sedmým rokem mají být děti uvedeny do základů matematiky a mají ovládat abecedu. Později mají všechny děti poznat přírodní vědy, vyšší matematiku a lékařství. Uvedení do přírodních věd stojí v učebním plánu v popředí. Okruh věd, jimž se mají děti naučit, je určen zvláštní učebnicí, kterou Campanella vymyslel pro Sluneční stát.

Protože celé město je vyzdobeno nástěnnými obrazy, spočívá úloha učitelů v tom, že prostřednictvím názoru hravě uvádějí děti do všech věd, neboť jim vysvětlují četná zobrazení. Obrazy ukazují žákům hvězdy, matematické obrazce (opatřené verši, jež obsahují definice a vysvětlivky), popis země, mapy, abecedy jazyků, druhy hornin a kovů, různé vodní toky, druhy stromů a rostlin, ryby, ptáky, pozemní zvířata, všechna řemesla a jejich výrobky, portréty badatelů, objevitelů a zákonodárců aj. Také zde je zdůrazněno přírodovědné učivo. Ovšem děti mají poznat přírodu nejen nazíráním, ale také vlastní činností, botanizováním, sběratelstvím a lovem.

Vzdělání v cizích jazycích chtěl Campanella diferencovat. Vždy tři

⁵⁵⁾ *Geschichte der Erziehung*. Siebente verbesserte Auflage. Redaktion: Karl-Heinz Günther, Franz Hofmann, Gerd Hohendorf, Helmut König, Heinz Schuffenhauer. Berlin, Volk und Wissen Volkseigener Verlag 1966. S. 88—99.

chlapci se musí učit určité živé cizí řeči, tak aby bylo možno dorozumět se ve Slunečném státě v každé době s příslušníky různých národů.

Protože ve Slunečném státě všichni občané pracují pro obecné blaho, je denní pracovní doba vymezena čtyřmi hodinami. Volného času může každý využít libovolně (ke studiu, k diskusím, k psaní, k procházkám, k tělesným cvičením).

Celá část kapitoly věnovaná Campanellovi, jež pouze zřídka je doložena krátkými citáty z německého překladu »Slunečního státu« z roku 1955,⁵⁶⁾ končí tímto konstatováním: Pokrokové prvky Campanellova společenského a zvláště pedagogického myšlení vstoupily v 19. a 20. století do vědeckého socialismu a do socialistické pedagogiky.

Německý kmenolog Robert Alt sledoval souvislost Komenského pedagogiky s myšlenkami sociálních utopí jeho doby. Zdůraznil, že vztah Komenského ke Campanellovi je jistý, protože Komenský ho často jmenuje mezi svými učiteli a uvádí ho mezi spisovateli, jejichž metodu studoval. Alt obecně konstatoval, že Komenský našel v mnohých Campanellových myšlenkách názory, které byly příbuzné jeho vlastním názorům, pramenícím z odkazu hnutí husitského a bratrského, a tím posílil jeho pojetí.⁵⁷⁾

V pedagogických časopisech zemí socialistického tábora z posledních let byla uveřejněna delší stať o názorech T. Campanelly na vzdělání a výchovu v bulharském časopise »Narodna prosveta«. Její autor Michail P. Jonov se materiálově opíral převážně o sovětské vydání Campanellova »Slunečního státu« z roku 1947, o úvodní studii V. P. Volgina a Campanellov životopis F. A. Petrovského z této knížky.⁵⁸⁾

Studium života a díla T. Campanelly přesvědčivě dokumentuje, jak v přechodném období od feudalismu ke kapitalismu se prolínal starý způsob myšlení s novým, pokrokovým. Campanellovy filosofické názory obsahují materialistické, protischolastické a senzualistické prvky, jež ovšem jsou oslabovány chápáním přírody jako božské emanace, hylozoismem, přežitky mysticismu a astrologie.⁵⁹⁾ Jako celek však vyzněly zároveň s některými jeho politickými názory směle a velkolepě.

Campanella si zajistil významné místo v dějinách lidského myšlení především proto, že ve svém statečném humanistickém spise »Sluneční stát« jasně formuloval komunistické principy. Odstranění soukromého vlastnictví, všeobecná pracovní povinnost, která je považována za věc cti každého občana bez rozdílu, společenská organizace výroby a distribuce, pracovní výchova — tento komplex Campanellových idejí a sociálních požadavků byl příčinou velkého rozšíření a popularity »Slunečního státu«. Na této skutečnosti nemění nic okolnost, že Campanella, závislý na své době a tehdejší italské společnosti, navrhl v podstatě takové politické

⁵⁶⁾ Campanella, Th.: *Der Sonnenstaat. Idee eines philosophischen Gemeinwesens*. Berlin, Akademie-Verlag 1955. 142 s.

Einleitung und Anmerkungen sind aus der Sowjetischen Akademie — Ausgabe, Moskau — Leningrad 1947, übernommen. Ins Deutsche übertragen unter Mitarbeit von Dr. G. Brauns, G. Heise, H. Mielke, Dr. A. Noelle, Dr. O. Roth.

⁵⁷⁾ Alt, R.: *Pokrokový charakter Komenského pedagogiky*. Praha, SPN 1955, s. 107—108.

⁵⁸⁾ Jonov, M. P.: *Vážgledite na Tomazo Kampanela obrazovaniето i vžzpitanieto*. = »Narodna prosveta«, 14, 1963, č. 2, s. 84—94.

⁵⁹⁾ *Příruční slovník naučný*. I. díl. Praha, nakladatelství ČSAV 1962. Heslo »Campanella Tommaso«, s. 309. (Autor hesla není uveden.)

zřízení, které je možno označit slovy V. P. Volgina jako »zvláštní intelektuálskou oligarchii při formální demokracii.«⁶⁰⁾

U Campanelly se až exemplárně projevuje spojení mezi filosofií, politikou a otázkami výchovy. Campanella se snažil ukázat všestranně rozvinuté lidi, kteří dostávají v dětství a v mládí stejnou výchovu a stejnou příležitost ke vzdělání. Naznačil, kolik výchovné péče zajišťuje stát a jak důležitou úlohu má věda pro společnost. Děti ve Slunečném státě se od útlého věku seznamují s různými obory věd a umění. Zdůrazněný princip názornosti, princip aktivity žáků i princip individuálního přístupu předznamenávají novou didaktiku. Campanellův návrh výchovně vzdělávací práce představoval vpravdě revoluční ideál v době, kdy vzdělání bylo vyhrazeno pouze úzké vrstvě privilegovaných a kdy celá výuka spočívala převážně v memorování textů. V pedagogických názorech se nejzřetelněji projevilo Campanellovo přesvědčení o nutnosti přímého studia přírody, které obhajoval jako Telesiův žák. Systém výchovy ve Slunečném státě má dodnes v mnoha rysech platnost ideálu, zvláště v idejích názornosti vyučování a spojení vyučování s prací.

Campanella nebyl jenom pasívním společenským činitelem. Svědčí o tom např. jeho účast na protišpanělském lidovém povstání v Kalábrii i jeho otevřené vystoupení na obranu Galilea Galileiho, pronásledovaného inkvizicí. Právě životopisná fakta dokazují, že Campanella nebyl jen utopickým snílkem, ale i aktivním bojovníkem za společenský pokrok a svobodu vědeckého myšlení.⁶¹⁾

T. Campanella spolu s nejvýznamnějšími představiteli renesance vyzýval lidstvo, aby nastoupilo cestu sociálního pokroku a lidskosti. Přispěl k vytvoření novověkého ideálu rovnosti a bratrství mezi lidmi a tím se zařadil mezi průkopníky převratných společenských změn, které se uskutečňují v našem století.

ЯРОСЛАВА НЕМЕЧКОВА

КАМПАНЕЛЛА И ЕГО УТОПИИ

Настоящий очерк посвящается четырехсотлетию со дня рождения Томаса Кампанеллы, итальянского философа и утописта. Сначала автор знакомит читателя с важнейшими данными из бурной жизни Кампанеллы, которые свидетельствуют о том, что он был не только мечтательным утопистом, но и активным борцом за общественный прогресс и свободу научного мышления.

Затем автор приводит оценку философского мышления Кампанеллы со стороны чешских и словацких философов и педагогов (Фр. Дртина, Й. Б. Козак, Йосеф Тврдый, Ян Квачала) и чешских комениологов с уче-

том влияния Т. Кампанеллы на Я. А. Коменского.

Третий раздел очерка посвящен современным аналитическим взглядам (в общественном аспекте) на утопистское произведение Кампанеллы «Солнечное государство». Этот пространственный анализ составляет необходимую предпосылку для четвертого раздела, в котором автор анализирует взгляды Кампанеллы на воспитание и образование в концепции немарксистской педагогики и педагогики социалистической. В своем анализе автор опирается на отечественную и зарубежную литературу.

⁶⁰⁾ Campanella, T.: *Sluneční stát*. Praha, Rovnost 1951, s. 9.

⁶¹⁾ V Sovětském svazu vyšel Campanellův životopis už ve třetím (přepřacovaném a opraveném) vydání:

Штекли, А. Е.: *Kampanella*. Moskva, »Molodaja gvardija« 1966. 284 s. »Žizn zamečatel'nyh ljudej, Serija biografij. Vypusk 13 (277).

У Кампанеллы прямо наглядно проявляется связь между философией, политикой и вопросами воспитания. Кампанелла хотел, чтобы все молодые граждане «Солнечного государства» были обеспечены со стороны государства общим воспитанием и имели одинаковые возможности для получения образования, что в то время было революционным идеалом. Прогрессивные требования общественного характера (ликвидация частной собственности, новое социально-этическое отношение к труду, общественная организация производства и дистрибуции) были связаны

с требованием внедрения трудового воспитания детей и молодежи. В области дидактики Кампанелла подчеркивал наглядность, активность учеников и индивидуальный подход к ним. Весьма примечательно его требование непосредственного изучения природы.

Кампанелла внес значительный вклад в дело создания современного идеала равенства и человеческих отношений между людьми. Его идеи обеспечивают ему место среди пионеров прогрессивных общественных, философских и педагогических идей европейской культуры.

JAROSLAVA NĚMEČKOVÁ

T. CAMPANELLA AND HIS UTOPIA

This study is devoted to the four-hundredth anniversary of the birth of Thomas Campanella, Italian philosopher and socialist utopian. The authoress mentioned first of all the most important data about his agitated life, which prove that Campanella was not only a utopian dreamer, but also an active fighter for social progress and the freedom of scientific thought.

Further on, the authoress studied the evaluation of Campanella's renaissance philosophical ideas by Czech and Slovak philosophers and educationists (F. Drtina, J. B. Kozák, Josef Tvrdý, Ján Kvačala) as well as by Czech comeniologists with regard to T. Campanella's influences on J. A. Comenius.

The third part of the study deals with contemporary critical views (from the social aspect) of Campanella's utopian work called »the Sun's State«. This broader viewpoint is the necessary prerequisite for the fourth part, in which the authoress deals with Campanella's views of upbringing and education in the conception of non-Marxist as well as so-

cialist pedagogy. The authoress draws on domestic as well as foreign specialist literature.

Campanella may serve as an example in connecting philosophy, politics and the problems of education. Campanella wanted collective education and equality of opportunity for education to be guaranteed by the State to all young citizens of the Sun's State, which in his times represented a revolutionary ideal. Progressive social demands (removal of private ownership, a new socially ethical attitude to work, social organization of production and distribution) were linked up with the demand for labour education of children and young people. In the field of didactic Campanella stressed object teaching, activity of pupils and individual approach to them. Campanella's emphasis on the direct study of nature is also noteworthy.

Campanella contributed to the formation of the modern ideal of equality and humanitarian relations among people. Thereby he became one of the pioneers of progressive social, philosophical and pedagogical ideas of European culture.